

KOŚCIÓŁ KATOLICKI NA POMORZU ZACHODNIM (1945–1989) W PUBLIKACJACH PRACOWNIKÓW INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ

Zbigniew Stanuch*

Instytut Pamięci Narodowej Oddział Szczecin

Wstęp

Historia Kościoła katolickiego w Polsce, w wymiarze ogólnopolskim i regionalnym, wciąż cieszy się niezmiennym zainteresowaniem badaczy. Świadczą o tym liczne publikacje. W odniesieniu do Pomorza Zachodniego na szczególną uwagę zasługują prace naukowców Uniwersytetu Szczecińskiego: ks. prof. US dr. hab. Grzegorza Wejmana¹, prof. dr. hab. Kazimierza Kozłowskiego², dr. hab. prof. US Krzysztofa Kowalczyka³, ks. dr. Tadeusza Ceynowy⁴, ks. dr. hab. prof. US Dariusza

* Dr Zbigniew Stanuch – Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Szczecinie; e-mail: Zbigniew.Stanuch@ipn.gov.pl.

¹ *Kościół rzymskokatolicki na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–2005*, red. G. Wejman, Szczecin 2005; *Kalendarium Kościoła na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945–2005*, red. tenże, Szczecin 2007; tenże, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972*, Szczecin 2007.

² K. Kozłowski, *Między racją stanu a stalinizmem. Pierwsze dziesięć lat władzy politycznej na Pomorzu Zachodnim 1945–1955*, Szczecin 2000; tenże, *Od Października '56 do Grudnia '70. Ewolucja stosunków społeczno-politycznych na Wybrzeżu 1956–1970*, Szczecin 2002; tenże, *Pomorze Zachodnie w sześćdziesięciolecie (1945–2005). Społeczeństwo – władza – gospodarka – kultura*, Szczecin 2007; tenże, *Pomorze Zachodnie w latach 1945–2010. Społeczeństwo – władza – gospodarka – kultura*, t. 1–2, Szczecin 2012; *Narodziny diecezji szczecińsko-kamieńskiej i koszalińsko-kołobrzeskiej (1945–1975)*, wstęp, wybór i oprac. K. Kozłowski, Szczecin 2007.

³ K. Kowalczyk, *W walce o rządy dusz. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1956*, Szczecin 2003.

⁴ *40-lecie diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej 1972–2012*, red. T. Ceynowa, Koszalin 2012.

Śmierchalskiego-Wachocza⁵. Pewne *résumé* dotychczasowego dorobku naukowego środowiska Uniwersytetu Szczecińskiego zawiera publikacja prof. dr. hab. Adama Wątor⁶. Choć nie jest to ujęcie całościowe tematu (kończy się na roku 2005), zasługuje na uwagę, ponieważ zawiera omówienie najważniejszych publikacji, czyli stanowi pewnego rodzaju bazę dla dalszych tego typu prac.

Ponadto wkład do historiografii Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim wnieśli pracownicy Archiwum Państwowego w Szczecinie⁷. Swoją tradycję mają już cyklicznie organizowane sympozja naukowe, będące owocem współpracy Książnicy Pomorskiej i Archiwum Archidiecezjalnego⁸. Wysoką rangę zyskały konferencje organizowane pod hasłem „Pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim”⁹.

Trudno w tym jednym artykule wymienić wszystkie inicjatywy, publikacje naukowe i popularnonaukowe, które ukazują przeszłość Kościoła katolickiego na obszarze Pomorza Zachodniego. Jednak nawet ten ogólny zarys dotychczas wydanych prac wystarczająco podtrzymuje tezę o dużym zainteresowaniu tematem Kościoła katolickiego wśród naukowców różnych instytucji badawczych, archiwalnych i kulturalnych.

Warto w tym miejscu postawić pytanie: Jak na tym tle prezentują się dokonania pracowników szczecińskiego Oddziału IPN? Jak duży jest ich wkład w ukazywanie dziejów Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim po II wojnie światowej? Okazją do podjęcia tej naukowej refleksji stał się m.in. jubileusz 15-lecia działalności IPN obchodzony w 2015 roku. Szczeciński oddział IPN obchodził z kolei 10-lecie swej działalności.

⁵ D. Śmierchalski-Wachocz, *Partia komunistyczna wobec Kościoła i przejawów wiary katolickiej w swoich szeregach na przykładzie środkowego nadodrza w latach 1945–1989*, Ząbki 2007; tenże, *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945–1989*, t. 1, Zielona Góra 2014.

⁶ A. Wątor, *Aktywność pracowników Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego w badaniach nad dziejami Kościoła w Polsce i regionie*, w: *Kościół rzymskokatolicki na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–2005...*, s. 13–17.

⁷ *Droga Polski i Kościoła na Pomorze Zachodnie od X wieku do 1995 r.*, red. M. Frankel, Szczecin 1995.

⁸ Chodzi o cykl konferencji naukowych organizowanych pod hasłem: „Kultura umysłowa a tożsamość narodowa i europejska”.

⁹ Dotychczas ukazały się następujące publikacje: *Abp. Prof. dr hab. Kazimierz Majdański. obrońca życia i mąż stanu*, red. K. Kozłowski, G. Wejman, Szczecin 2011; *Stefan Kardynał Wyszyński. Pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim*, red. A. Ziejewski, G. Wejman, Szczecin 2013; *Święty Jan Paweł II. Pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim*, red. A. Ziejewski, G. Wejman, Szczecin 2014; *Doniosłe dziedzictwo. Sługa Boży, prymas August Hlond – duszpasterz i mąż stanu. Z dziejów parafii św. Ottona w Pырzycach*, red. Z. Rakiej, Pырzyce–Szczecin 2015.

Uwaga autora niniejszego tekstu koncentruje się głównie na osobach zatrudnionych w szczecińskim oddziale IPN i na publikacjach wydanych przez tenże oddział. Droga do uzyskania odpowiedzi na postawione pytania wiedzie poprzez analizę publikacji tychże pracowników. To zawężenie tematu do jednej grupy osób, z jednego oddziału, wynika zasadniczo z dwóch powodów. Przede wszystkim w ramach Centralnego Projektu Badawczego dotyczącego historii Kościoła katolickiego, który nadzoruje dr hab. Konrad Białecki z poznańskiego Oddziału IPN, zwraca się uwagę na potrzebę prowadzenia badań w wymiarze regionalnym. To dlatego poszczególne oddziały i delegatury analizę oraz opis procesów historycznych, jakie zaszły w przeszłości, ograniczają zasadniczo do własnego regionu. Ponadto do tej pory nie została wydana publikacja, której autorem byłaby osoba opisująca dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim z pozycji pracownika oddziału innego niż szczeciński¹⁰. A to właśnie ten Kościół, funkcjonujący na tym konkretnym obszarze, interesuje autora najbardziej, na co wskazuje zresztą tytuł niniejszej rozprawy.

1. O św. Janie Pawle II

Prezentację naukowych dokonań oddziału IPN w Szczecinie warto rozpocząć od omówienia publikacji poświęconych jednej z najważniejszych postaci w historii polskiego Kościoła i państwa. Św. Jan Paweł II zajmuje w dorobku naukowym tej instytucji miejsce szczególne, dlatego zasługuje na osobne potraktowanie. To właśnie Jemu został poświęcony, wydany w 2008 roku, zbiór dokumentów dotyczących wizyty w Szczecinie w 1987 roku. Redaktorami tomu byli: Anna Sitkowska, Magdalena Semczyszyn i Zbigniew Stanuch¹¹. Zbiór składa się

¹⁰ Wyjątek stanowi publikacja autorstwa Roberta Żurka *Kościół rzymskokatolicki w Polsce wobec Ziemi Zachodnich i Północnych 1945–1948* (Szczecin–Warszawa–Wrocław 2015). R. Żurek był w l. 2013–2016 dyrektorem wrocławskiego oddziału IPN. Badając procesy, jakie zaszły na Ziemiach Zachodnich i północnych Polski w pierwszych trzech latach od zakończenia wojny, tzn. rezygnację duchowieństwa niemieckiego z jurysdykcji nad prowincjami kościelnymi wcielonymi po wojnie do Polski, powstanie nowych administracji apostolskich i mianowanie nowych administratorów oraz związane z tym przekroczenie uprawnień przez kard. Augusta Hlonda, które w konsekwencji doprowadziło do protestów episkopatu Niemiec, omówił także sytuację, jaka panowała wówczas na obecnym terytorium Pomorza Zachodniego. Jednak w głównej mierze jego uwaga skoncentrowała się przede wszystkim na obszarze północnej Polski i administracji Dolnego Śląska.

¹¹ *Jan Paweł II w Szczecinie. Meldunki operacyjne Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych z 1987 r.*, wstęp Z. Stanuch, wybór i oprac. M. Semczyszyn, A. Sitkowska, Z. Stanuch, Warszawa–Szczecin 2008.

z 77 dokumentów i aneksu. W tomie znalazły się meldunki operacyjne dotyczące m.in.: spotkania przedstawicieli władz wojewódzkich z bp. Janem Gałęckim, powołania w Szczecinie Diecezjalnego Komitetu Organizacyjnego, spotkania wojewody szczecińskiego z bp. Kazimierzem Majdańskim, nastrojów panujących wśród księży, opozycji szczecińskiej oraz pracowników stoczni w związku z planowanym przyjazdem papieża do Szczecina. Ponadto przedstawione zostały materiały z posiedzenia Zespołu Głównego do prac organizacyjnych związanych z wizytą Ojca Świętego, opinie członków Kościoła metodycznego na temat Jana Pawła II, a przede wszystkim meldunki ukazujące przebieg wizyty w dniu 11 czerwca 1987 roku.

Uzupełnieniem tej publikacji źródłowej jest aneks, w którym warto zwrócić uwagę na referat zatytułowany *Podstawowe założenia i zasady polityki wyznaniowej w PRL*, wygłoszony 5 marca 1987 roku podczas narady naczelników wydziałów IV Wojewódzkich Urzędów Spraw Wewnętrznych, oraz stenogram wystąpienia dyrektora Departamentu IV MSW gen. Tadeusza Szczygła dotyczący oceny przebiegu III pielgrzymki Jana Pawła II do Polski.

Janowi Pawłowi II poświęcona została również konferencja naukowa, zorganizowana przez oddział szczeciński IPN; jej pochodną stał się tom studiów, którego redaktorem był Maciej Drzonek oraz Michał Siedziako, pracownik szczecińskiego oddziału IPN¹². Pośród wielu ciekawych artykułów na uwagę zasługują tematy poruszone m.in. przez Zofię Fenrych, która zajęła się osobą i nauczaniem Jana Pawła II w duszpasterstwach akademickich w Polsce. Bazą podjętych rozważań było szczecińskie duszpasterstwo akademickie z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku. Ponadto Magdalena Semczyszyn ukazała działalność Służby Bezpieczeństwa wobec papieża podczas jego pielgrzymki do Szczecina w 1987 roku, a Michał Siedziako przedstawił stosunek Kościoła katolickiego do wydarzeń Sierpnia '80 w Szczecinie.

Aby dopełnić wątek poświęcony Janowi Pawłowi II, należy wspomnieć również o tym, że autor niniejszego artykułu przygotował informację o materiałach archiwalnych, jakie znajdują się w zbiorach szczecińskiego oddziału IPN, a dotyczą naszego świętego rodaka. Tekst ukazał się w pracy zbiorowej *Święty Jan Paweł II. Pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim*¹³. Oprócz wspomnianych

¹² *Solidarność z bloń. Wokół nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. M. Drzonek, M. Siedziako, Szczecin 2011.

¹³ Z. Stanuch, *Karol Wojtyła/Jan Paweł II w materiałach archiwalnych szczecińskiego oddziału IPN*, w: *Święty Jan Paweł II. Pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim...*, s. 163–175.

materiałów źródłowych odnoszących się do wizyty Jana Pawła II w Szczecinie w 1987 roku zostały w nim omówione zbiory dokumentów ukazujące wizytę Karola Wojtyły w Szczecinie w 1972 roku (przy okazji ingresu bp. Jerzego Stroby) oraz w 1974 roku (w związku z uroczystością 850. rocznicy misji bp. Ottona z Bambergu na Pomorzu Zachodnim).

O Janie Pawle II pisał także pracownik szczecińskiego Oddziału Biura Edukacji Publicznej Paweł Knap¹⁴.

2. Stosunki państwo – Kościół na Pomorzu Zachodnim. Ogólna charakterystyka prac

Dla większej przejrzystości omawianych publikacji warto zastosować następującą klasyfikację:

1. Monografie, prace zbiorowe i albumy poruszające konkretną problematykę z zakresu historii Kościoła zarówno w wymiarze regionalnym, jak i ogólnokrajowym.
2. Publikacje, w których problemy Kościoła zachodniopomorskiego zostały ukazane na tle innych zagadnień społeczno-politycznych.

Do pierwszej grupy autor zalicza dwa tomy materiałów pokonferencyjnych, które ukazały politykę władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim. W ich powstaniu uczestniczył pracownik IPN Paweł Knap, a współredaktorem był ks. Tadeusz Ceynowa. Pierwsza z tych publikacji ukazała się w 2010 roku i została zatytułowana *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1989*¹⁵. Znalazły się w niej tematy dotyczące m.in. antykościelnych działań władz partyjno-rządowych, organizowania struktur kościelnych, działalności Wydziału IV KW MO/WUSW w Szczecinie, nauczania religii w szkołach, ingerencji władz w działalność męskich i żeńskich zgromadzeń zakonnych, likwidacji niższego seminarium duchownego w Słupsku, rozbudowy kościoła Świętego Krzyża w Szczecinie. Rok później do rąk czytelników trafił tom zatytułowany *Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu Środkowym w latach 1945–*

¹⁴ P. Knap, *Nim Szczecin przywitał Papieża... O przygotowaniach do wizyty Jana Pawła II w czerwcu 1987 r.*, „Jedność” (2007), nr 3.

¹⁵ *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2010.

1989¹⁶. Poruszona w nim problematyka dotyczy m.in.: organizowania struktur kościelnych na tzw. Pomorzu Środkowym, polityki władz wobec zabytkowych obiektów sakralnych, laicyzacji oświaty, akcji usuwania krzyży ze szkół w 1958 roku, działalności Wydziału IV KW MO/WUSW w Koszalinie, zainteresowania funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa osobą bp. Ignacego Jeża.

Ponadto Marta Marcinkiewicz zajęła się redakcją książki o działalności duszpasterstwa akademickiego w czasach PRL¹⁷. Ta cenna publikacja, zważywszy na brak szczegółowych opracowań historycznych temu zagadnieniu poświęconych, nie wyczerpuje jednak tematu do końca. Rodzi raczej potrzebę kontynuowania badań nad tą problematyką i skonkretyzowania jej w formie syntezy. Takie wnioski nasuwają się szczególnie po lekturze dyskusji z udziałem ikon duszpasterstwa akademickiego, ks. Witolda Andrzejewskiego i o. Ludwika Wiśniewskiego, oraz uczestników tegoż duszpasterstwa: Elżbiety Czumy, Anny Smolińskiej, Grażyny Pytlak, Przemysława Fenrycha, Marka Jurka. Być może pewną lukę badawczą w tym względzie wypełni przygotowywana przez Zofię Fenrych dysertacja doktorska poświęcona temu zagadnieniu.

W 2014 roku ukazała się monografia autora niniejszego artykułu, która poruszyła problem nauczania religii na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1961¹⁸. Jest ona poszukiwaniem w źródłach odpowiedzi na pytania dotyczące m.in. warunków, w jakich Kościół musiał katechizować dzieci i młodzież oraz metod, jakie stosowały ówczesne władze, mające na celu wyeliminowanie religii ze szkół. Praca dotyka również kwestii prawnych aspektów nauczania religii, metodyki, omawia pomoce dydaktyczne i podręczniki oraz postawę duchowieństwa wobec procesu laicyzacji oświaty. Kończy się postawieniem tezy, że na Pomorzu Zachodnim usuwanie religii ze szkół przebiegało w zasadzie bezproblemowo. Poczynione próby zorganizowania społecznego protestu wobec planów laicyzacji szkolnictwa nie zahamowały planów władz przekształcenia szkół w „nowoczesne” placówki oświatowe. Kres nauczaniu religii w szkołach postawiła ustawa o oświacie z 1961 roku.

W następnym roku, 2015, ukazała się monografia Roberta Żurka, wówczas dyrektora wrocławskiego oddziału IPN, której oddział szczeciński był współwy-

¹⁶ *Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2011.

¹⁷ *„Oaza wolności”. Duszpasterstwa akademickie w latach siedemdziesiątych XX w.*, red. M. Marcinkiewicz, Szczecin 2011.

¹⁸ Z. Stanuch, *Walka o religię. Katechizacja szkolna i pozaszkolna na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1961*, Szczecin 2014.

dawcą¹⁹. Jest to dojrzałe studium skomplikowanych relacji polsko-niemieckich, jakie panowały na Ziemiach Zachodnich i północnych Polski tuż po zakończeniu wojny – podstawowa lektura dla każdego miłośnika historii Kościoła na Pomorzu Zachodnim. Ciekawa narracja, jasny i klarowny styl formułowania wniosków, bogata baza źródłowa to największe atuty tej publikacji. Po stronie minusów można zapisać pewne nierównomierne rozłożenie akcentów. Najwięcej miejsca autor poświęca analizie sytuacji na obszarze Dolnego Śląska i Pomorza, mniej problemom Pomorza Zachodniego²⁰.

Warto również odnotować, że w 2016 roku ukazał się pierwszy tom dziejów Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim, obejmujący lata 1945–1956²¹. Jest to wspólne przedsięwzięcie Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Szczecinie i Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego, a zarazem pokłosie konferencji naukowej, która odbyła się w maju 2015 roku²². Redaktorzy planują w sumie wydanie czterech tomów. Celem przyświecającym temu działaniu jest podsumowanie dotychczasowego stanu badań nad Kościołem zachodniopomorskim oraz zaprezentowanie nowych zagadnień. W ten sposób w historiografii wypełniona zostanie pewna luka związana z brakiem monografii na temat relacji państwo – Kościół w całym okresie Polski Ludowej.

W serii wydawniczej Monografie ukazał się artykuł autorstwa Marcina Stefaniaka²³, będący efektem ogólnopolskiego projektu badawczego dotyczącego działalności aparatu bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce. Natomiast w serii Albumy swoje rozważania na temat Millenium zawarli Małgorzata Machałek i Eryk Krasucki²⁴.

Kolejne zestawienie tworzą publikacje naukowe, w których tematyka kościelna umiejscowiona została na szerszym tle zagadnień społeczno-politycznych. Marcin Stefaniak ukazał sprawę Jacka Smykała jako przykład dzia-

¹⁹ R. Żurek, *Kościół rzymskokatolicki w Polsce wobec Ziem Zachodnich i Północnych 1945–1948*, Szczecin–Warszawa–Wrocław 2015.

²⁰ Zob. przypis 10.

²¹ *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 1: 1945–1956, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2016.

²² W listopadzie 2016 roku odbyła się druga konferencja poświęcona historii Kościoła na Pomorzu Zachodnim, tym razem obejmująca lata 1956–1972. Kolejne odbędą się w 2017 i 2018 roku. Po każdej z nich planowane jest wydanie stosownej publikacji.

²³ M. Stefaniak, *Działalność aparatu bezpieczeństwa wobec biskupa Jerzego Stroby i kurii szczecińsko-kamińskiej w latach 1972–1978*, w: *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009, s. 337–353.

²⁴ M. Machałek, E. Krasucki, *Pomorze Zachodnie*, w: *Milenium czy tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006, s. 252–273.

łałości aparatu bezpieczeństwa wobec środowiska akademickiego o. Huberta Czumy²⁵.

Ponadto autor niniejszego artykułu pokusił się o przygotowanie dwóch publikacji, które ukazały się w materiałach pokonferencyjnych. Pierwsza z nich dotyczyła stosunku duchownych Kościoła katolickiego dawnego województwa koszalińskiego do wydarzeń, jakie miały miejsce w Polsce w 1968 roku²⁶. Formułując zasadniczy wniosek, autor posłużył się słowami śp. bp. Ignacego Jeża: „Zajęliśmy stanowisko, aby w tych sprawach na kazaniach się nie odzywać” – powiedział biskup. „Uzasadniając takie stanowisko, bp Jeż zwrócił uwagę na specyfikę Pomorza Zachodniego, w tym również województwa koszalińskiego. Liczba studentów związanych z tym regionem była mniejsza w porównaniu z takimi ośrodkami, jak Warszawa czy Kraków. W związku z tym biskupi żyli nadzieją, że fala studenckich protestów nie dotrze do Ziemi Zachodnich”²⁷.

Drugi z artykułów omawiał postawę duchowieństwa katolickiego województwa szczecińskiego wobec protestów z grudnia 1970 i stycznia 1971 roku²⁸. Za puentę omawianego artykułu może posłużyć stwierdzenie, że podobnie jak w 1968 roku, również w latach 1970 i 1971 postawę duchownych cechował pewien dystans i powściągliwość wobec ówczesnych wydarzeń. „Koncentrowano się głównie na sprawach duszpasterskich i unikano wystąpień, które mogłyby doprowadzić do pogorszenia, i tak już wystarczająco złej, sytuacji w kraju”²⁹.

Kończąc wątek stosunku Kościoła do ważnych wydarzeń historycznych w regionie, należy również przywołać słowa Macieja Maciejewskiego, który opisał postawę duchownych względem strajków w Szczecinie w 1988 roku. Stwierdził mianowicie, „iż Kościół odegrał ważną rolę podczas strajków szczecińskich w 1988 r., czego przejawem było włączenie się w akcję charytatywną i mediacyjną. Aktywny udział przedstawicieli Kościoła w wydarzeniach sierpniowych

²⁵ M. Stefaniak, *Sprawa Jacka Smykała jako przykład działalności aparatu represji wobec uczestników Duszpasterstwa Akademickiego o. Huberta Czumy SJ*, w: *Między Warszawą a regionem. Opozycja przedsierpniowa na Pomorzu Zachodnim*, red. K. Kowalczyk, M. Paziewski, M. Stefaniak, Szczecin 2008, s. 149–163.

²⁶ Z. Stanuch, *Kościół katolicki w województwie koszalińskim wobec wydarzeń roku 1968 w świetle dokumentów z archiwum szczecińskiego IPN*, w: *Z dala od centrum. Rok 1968 na Pomorzu Zachodnim*, red. R. Kościelny, Szczecin 2009, s. 135–140.

²⁷ Tamże, s. 140.

²⁸ Z. Stanuch, *Duchowieństwo katolickie województwa szczecińskiego wobec protestów z grudnia 1970 i stycznia 1971 r.*, w: *Intelektualiści polscy milczą zupełnie. Grudzień 1970 – styczeń 1971 w Szczecinie*, red. S. Ligarski, Szczecin 2010, s. 61–66.

²⁹ Tamże, s. 66.

oddziaływał niewątpliwie wyciszająco na poddane silnym emocjom obie strony konfliktu”³⁰.

Na temat strajków z 1988 roku warto ponadto dodać, że wnioski wysunięte przez Macieja Maciejowskiego znajdują potwierdzenie również w wystąpieniu o. Przemysława Nagórskiego, byłego duszpasterza akademickiego w parafii św. Andrzeja Boboli w Szczecinie; dostępne jest ono w pracy zredagowanej przez Pawła Knapa i Artura Kubaję³¹.

3. Publikacje o znaczeniu źródłowym

W 2013 roku archiwa kościelne na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej (Archiwum Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej w Szczecinie, Archiwum Diecezjalne w Koszalinie, Archiwum Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej w Gorzowie Wielkopolskim), obchodziły uroczystość 10-lecia działalności. Z tej okazji odbyły się trzy konferencje, których celem było przedstawienie informacji o zasobach archiwalnych, podsumowanie dotychczasowych dokonań, refleksja nad aktualną sytuacją archiwów kościelnych. Sympozja te stworzyły również okazję ku temu, aby zaprezentować szerszemu gronu odbiorców wyniki kwerendy archiwalnej na temat zgromadzonych w archiwum szczecińskiego oddziału IPN materiałów archiwalnych odnoszących się do Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim³². Zwrócić należy uwagę przede wszystkim na fakt, że w materiale tym, oprócz charakterystyki dokumentów operacyjnych, znalazł się również katalog materiałów administracyjnych, ułożony chronologicznie, podzielony na województwa szczecińskie i koszalińskie oraz uzupełniony wykazem z biblioteki UB/SB. Jest to pierwsza charakterystyka materiałów archiwalnych zgromadzonych w zasobie szczecińskiego Oddziału IPN, tematycznie odnosząca się do historii Kościoła na Pomorzu Zachodnim – efekt wielomiesięcznej kwerendy archiwalnej.

³⁰ M. Maciejowski, *Kościół katolicki wobec strajków w Szczecinie (17 sierpnia – 3 września 1988 r.)*, w: *Zarejestrujcie nam „Solidarność”! Strajk sierpniowy 1988 r. w Szczecinie*, red. A. Kubaj, M. Maciejowski, Szczecin 2009, s. 203.

³¹ „*Nic tu nie jest nielegalne*”. *Sierpień '88 w dokumentach szczecińskiej Służby Bezpieczeństwa*, red. P. Knap, A. Kubaj, Szczecin 2009, s. 10.

³² Z. Stanuch, *Źródła do dziejów Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w zasobie archiwalnym IPN oddział w Szczecinie*, w: *Przeszłość Kościoła w archiwach Pomorza Zachodniego*, red. T. Ceynowa, Koszalin 2014.

Zakończenie

Oddział IPN w Szczecinie funkcjonuje od 2005 roku. Łatwo więc obliczyć, że w 2015 roku obchodził dziesięciolecie działalności. Jest to z pewnością dobra okazja do pewnych podsumowań i kreślenia planów na przyszłość. Temu również ma służyć niniejszy artykuł. Zawiera bilans dotychczasowych dokonań pracowników oddziału i pozwala ocenić ich wkład do historiografii Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim. Co prawda, nie sposób w jednym tekście wymienić wszystkiego i przedstawić wszystkich prac naukowych i popularnonaukowych, a więc również tych, które ukazały się w wydawnictwach poza IPN. Tego typu naukową aktywnością mogą pochwalić się m.in. Zofia Fenrych i Michał Siedziako, którzy swoje publikacje zamieścili np. w „Colloquia Theologica Ottoniana” (wydawnictwo naukowe Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego), jak i również autor niniejszego opracowania, publikujący w „Przeglądzie Zachodniopomorskim” (periodyk naukowy Uniwersytetu Szczecińskiego)³³. W 2015 roku ukazała się także niewielka praca o charakterze popularnonaukowym, wydana przez parafię pw. św. Jerzego w Goleniowie, z okazji 70. rocznicy odprawienia w tym mieście pierwszej po wojnie Mszy św. przez ks. Franciszka Włodarczyka TChr. Jej autorem jest również pracownik szczecińskiego Oddziału IPN³⁴.

Jeśli dodamy do tego to, co już zostało powyżej opisane – różnego rodzaju prelekcje o Kościele, przygotowane dla szkół materiały edukacyjne, biogramy osób duchownych – to uzyskamy całkiem niezły wynik dokonań, jak na dziesięć lat działalności. Może nie jest to dorobek tak okazały, jak innych instytucji naukowych i archiwalnych, lecz istotny z punktu widzenia badań nad dziejami Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim. Tym bardziej że w niemal każdym roku kalendarzowym wydana była jakaś publikacja dotycząca Kościoła na Pomorzu Zachodnim.

³³ Z. Fenrych, *Działalność duszpasterska ks. dr. Grzegorza Okroya TChr.*, „Colloquia Theologica Ottoniana” (2013), nr 1, s. 157–178; M. Siedziako, *Działalność duszpasterska o. dr. Władysława Siwka TJ w Szczecinie*, „Colloquia Theologica Ottoniana” (2013), nr 1, s. 179–204. Michał Siedziako jest również autorem serii artykułów poświęconych stosunkowi Kościoła do wydarzeń stanu wojennego i Sierpnia '80 w Szczecinie oraz wyborów z 4 czerwca 1989 roku; ukazały się one w „Kościele nad Odrą i Bałtykiem”, dodatku do tygodnika katolickiego „Niedziela”. Z. Stanuch, *Nauczanie religii w szkołach województwa szczecińskiego w świetle materiałów archiwalnych Archiwum Państwowego w Szczecinie (1956–1961)*, „Przegląd Zachodniopomorski” (2005), nr 4; tenże, *Nauczanie religii w punktach katechetycznych województwa szczecińskiego w świetle materiałów archiwalnych Archiwum Państwowego w Szczecinie (1961–1970)*, „Przegląd Zachodniopomorski” (2007), nr 3.

³⁴ Z. Stanuch, *Ks. Franciszek Włodarczyk. Portret kapłana z okresu posługi duszpasterskiej w Goleniowie (1945–1953)*, Goleniów 2015.

Warto również dodać, że planowane są następne publikacje dotyczące omawianej tematyki. Główne zadanie na następne lata to organizacja cyklu konferencji naukowych o Kościele na Pomorzu Zachodnim. Była już o tym mowa w niniejszym artykule. Każda z tych konferencji znajdzie swoje odzwierciedlenie w osobnym tomie. Są więc podstawy ku temu, aby stwierdzić, że z każdym rokiem wkład pracowników szczecińskiego IPN w historiografię Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim będzie coraz większy.

Bibliografia

- 40-lecie diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej 1972–2012*, red. T. Ceynowa, Koszalin 2012.
- Abp. Prof. dr hab. Kazimierz Majdański. obrońca życia i mąż stanu*, red. K. Kozłowski, G. Wejman, Szczecin 2011.
- Droga Polski i Kościoła na Pomorze Zachodnie od X wieku do 1995 r.*, red. M. Frankel, Szczecin 1995.
- Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 1: 1945–1956, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2016.
- Fenrych Z., *Działalność duszpasterska ks. dr. Grzegorza Okroya TChr*, „Colloquia Theologica Ottoniana” (2013), nr 1.
- Jan Paweł II w Szczecinie. Meldunki operacyjne Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych z 1987 r.*, wstęp Z. Stanuch, wybór i oprac. M. Semczyszyn, A. Sitkowska, Z. Stanuch, Warszawa–Szczecin 2008.
- Kalendarium Kościoła na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945–2005*, red. G. Wejman, Szczecin 2007.
- Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2011.
- Kościół rzymskokatolicki na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–2005*, red. G. Wejman, Szczecin 2005.
- Kowalczyk K., *W walce o rząd dusz. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1956*, Szczecin 2003.
- Kozłowski K., *Między racją stanu a stalinizmem. Pierwsze dziesięć lat władzy politycznej na Pomorzu Zachodnim 1945–1955*, Szczecin 2000.
- Kozłowski K., *Od Października '56 do Grudnia '70. Ewolucja stosunków społeczno-politycznych na Wybrzeżu 1956–1970*, Szczecin 2002.
- Kozłowski K., *Pomorze Zachodnie w latach 1945–2010. Społeczeństwo – władza – gospodarka – kultura*, t. 1–2, Szczecin 2012.
- Kozłowski K., *Pomorze Zachodnie w sześćdziesięcioleciu (1945–2005). Społeczeństwo – władza – gospodarka – kultura*, Szczecin 2007.
- Machałek M., Krasucki E., *Pomorze Zachodnie*, w: *Milenium czy tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006.

- Maciejowski M., *Kościół katolicki wobec strajków w Szczecinie (17 sierpnia – 3 września 1988 r.)*, w: *Zarejestrujcie nam „Solidarność”! Strajk sierpniowy 1988 r. w Szczecinie*, red. A. Kubaj, M. Maciejowski, Szczecin 2009.
- Narodziny diecezji szczecińsko-kamińskiej i koszalińsko-kołobrzeskiej (1945–1975)*, wstęp, wybór i oprac. K. Kozłowski, Szczecin 2007.
- „*Nic tu nie jest nielegalne*”. *Sierpień '88 w dokumentach szczecińskiej Służby Bezpieczeństwa*, red. P. Knap, A. Kubaj, Szczecin 2009.
- „*Oaza wolności*”. *Duszpasterstwa akademickie w latach siedemdziesiątych XX w.*, red. M. Marcinkiewicz, Szczecin 2011.
- Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2010.
- Siedziako M., *Działalność duszpasterska o. dr. Władysława Siwka TJ w Szczecinie*, „*Colloquia Theologica Ottoniana*” (2013), nr 1.
- Solidarność z błoń. Wokół nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. M. Drzonek, M. Siedziako, Szczecin 2011.
- Stanuch Z., *Duchowieństwo katolickie województwa szczecińskiego wobec protestów z grudnia 1970 i stycznia 1971 r.*, w: *Intelektualiści polscy milczą zupełnie. Grudzień 1970 – styczeń 1971 w Szczecinie*, red. S. Ligarski, Szczecin 2010.
- Stanuch Z., *Kościół katolicki w województwie koszalińskim wobec wydarzeń roku 1968 w świetle dokumentów z archiwum szczecińskiego IPN*, w: *Z dala od centrum. Rok 1968 na Pomorzu Zachodnim*, red. R. Kościelny, Szczecin 2009.
- Stanuch Z., *Ks. Franciszek Włodarczyk. Portret kapłana z okresu posługi duszpasterskiej w Goleniowie (1945–1953)*, Goleniów 2015.
- Stanuch Z., *Nauczanie religii w punktach katechetycznych województwa szczecińskiego w świetle materiałów archiwalnych Archiwum Państwowego w Szczecinie (1961–1970)*, „*Przegląd Zachodniopomorski*” (2007), nr 3.
- Stanuch Z., *Nauczanie religii w szkołach województwa szczecińskiego w świetle materiałów archiwalnych Archiwum Państwowego w Szczecinie (1956–1961)*, „*Przegląd Zachodniopomorski*” (2005), nr 4.
- Stanuch Z., *Walka o religię. Katechizacja szkolna i pozaszkolna na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1961*, Szczecin 2014.
- Stanuch Z., *Źródła do dziejów Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w zasobie archiwalnym IPN oddział w Szczecinie*, w: *Przeszłość Kościoła w archiwach Pomorza Zachodniego*, red. T. Ceynowa, Koszalin 2014.
- Stefan Kardynał Wyszyński. Pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim*, red. A. Ziejewski, G. Wejman, Szczecin 2013.
- Stefaniak M., *Działalność aparatu bezpieczeństwa wobec biskupa Jerzego Stroby i kurii szczecińsko-kamińskiej w latach 1972–1978*, w: *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009.

- Stefaniak M., *Sprawa Jacka Smykała jako przykład działalności aparatu represji wobec uczestników Duszpasterstwa Akademickiego o. Huberta Czumy SJ*, w: *Między Warszawą a regionem. Opozycja przedsierniowa na Pomorzu Zachodnim*, red. K. Kowalczyk, M. Paziewski, M. Stefaniak, Szczecin 2008.
- Śmierchalski-Wachocz D., *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945–1989*, t. 1, Zielona Góra 2014.
- Śmierchalski-Wachocz D., *Partia komunistyczna wobec Kościoła i przejawów wiary katolickiej w swoich szeregach na przykładzie środkowego nadodrza w latach 1945–1989*, Ząbki 2007.
- Święty Jan Paweł II. *Pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim*, red. A. Ziejewski, G. Wejman, Szczecin 2014.
- Wątor A., *Aktywność pracowników Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego w badaniach nad dziejami Kościoła w Polsce i regionie*, w: *Kościół rzymskokatolicki na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–2005*, red. G. Wejman, Szczecin 2005.
- Wejman G., *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972*, Szczecin 2007.
- Żurek R., *Kościół rzymskokatolicki w Polsce wobec Ziem Zachodnich i Północnych 1945–1948*, Szczecin–Warszawa–Wrocław 2015.

KOŚCIÓŁ KATOLICKI NA POMORZU ZACHODNIM (1945–1989) W PUBLIKACJACH PRACOWNIKÓW INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ

Streszczenie

Instytut Pamięci Narodowej znany jest z bogatej oferty wydawniczej. Wśród wielu pozycji książkowych poczytne miejsce zajmują te związane z historią Kościoła w okresie PRL. Podobnie jest w szczecińskim Oddziale IPN, który funkcjonuje od 2005 roku. Wcześniej był delegaturą IPN Oddział w Poznaniu. Gdy w 2015 roku cały IPN świętował 15-lecie działalności, w Szczecinie obchodzono jubileusz 10-lecia. Jak zwykle przy takich okazjach dokonuje się różnego rodzaju podsumowań. Jednym z nich była analiza dotychczasowego stanu badań nad historią Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i przedstawienie dorobku pracowników IPN w Szczecinie w tym zakresie. Dzięki ich dużemu zaangażowaniu i pracowitości zachodniopomorska historiografia Kościoła powiększyła się o wartościowe monografie, prace zbiorowe, publikacje źródłowe, albumy, materiały edukacyjne. Jest to dorobek widoczny, który w przedstawionym artykule został poddany ogólnej charakterystyce. Zasadniczy wniosek, jaki nasuwa się po analizie dorob-

ku pracowników IPN, jest taki, że w każdym roku kalendarzowym pojawiała się nowa publikacja na temat historii Kościoła na Pomorzu Zachodnim. W przyszłości planowane są następne publikacje, które z pewnością w znacznym stopniu przyczynią się do lepszego poznania dziejów Kościoła na Pomorzu Zachodnim.

Słowa kluczowe: publikacje IPN, Kościół katolicki na Pomorzu Zachodnim, monografie, edycje źródeł, historiografia Kościoła katolickiego

THE CATHOLIC CHURCH IN WESTERN POMERANIA (1945–1989) IN PUBLICATIONS OF THE INSTITUTE OF NATIONAL REMEMBRANCE

Summary

Institute of National Remembrance is known for its wide range of publishing. Among the many books, those related to the history of the Church in the communist period, occupy a prominent place.

It is similarly in Szczecin's Branch of Institute of National Remembrance (former delegacy of the Branch in Poznań), which is operating since 2005. When in 2015 Institute of National Remembrance celebrated the 15th anniversary of activity in Poland, it also celebrated its 10th anniversary in Szczecin. As usual on such occasions, it is opportunity for making summary. One of them was to analyze the current state of research on the history of the Catholic Church in Western Pomerania and present achievements of employees Institute of National Remembrance in Szczecin in this field. Thanks to their great commitment and diligence West Pomeranian historiography of the Church increased by valuable monographs, collective works, source publications, educational materials, and other books. These are visible achievements, which in the article has been subjected to general characteristics. The basic request to be drawn after analyzing the achievements of employees IPN is that in each calendar year, appeared new publication about the history of the Church in Western Pomerania. Other publications will be created in future, for better understanding of the history of the Church in Western Pomerania.

Keywords: publications IPN, the Catholic Church in Western Pomerania, monographs, sources editons, historiography of the Catholic Church

Translated by Mirosława Landowska